

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 115837/20

בבית הדין הרבני האזורי באר שבע

בפני הדיינים

הרב אליהו אריאל אדרי – אב"ד, הרב אבידן משה שפנייר, הרב אברהם הרוש

התובע: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד אילן אבירם)

נגד

הנתבעת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד כרמל מזוז)

הנדון: מגבלות חיוב האם במזונות מדין צדקה

החלטה

לסיום כל ההליכים בעניין מזונות הקטינים הצדדים מסכימים ומצהירים כלהלן:

א. האם תוציא עבור הוצאות הילדים לרבות מזון, הנעלה, מוצרי קוסמטיקה, בילויים וכו' מידי חודש סכום שלא יפחת מ-1,500 ₪.

ב. הסכום הנ"ל ילך אך ורק לידי הילדים.

ג. סכום זה ייקבע עד הגיע הקטין עומר לגיל 18 שנה.

ד. מעבר לכך לא יהיו תביעות נוספות זה כנגד זה.

ולראיה באנו על החתום:

(-) ח"י הבעל לשעבר

(-) ח"י האשה לשעבר

הסכם זה קיבל תוקף פס"ד בביה"ד הרבני האזורי ב"ש.

ניתן ביום י"ט במרחשון התשפ"ג (13/11/2022).

הרב אברהם הרוש

הרב אבידן משה שפנייר

הרב אליהו אריאל אדרי – אב"ד

נימוקי הרב אליהו אריאל אדרי – אב"ד

ביום י"ט בחשון תשפ"ג (13.11.2022) אישר ביה"ד את הסכם פשרה הנ"ל. החלטת אישור ההסכם נחתמה ע"י שלושת חברי הרכב בית הדין. להלן אפרט את הנימוקים שהביאוני להחלטה זו.

יודגש כי נימוקים אלו הינם דעתי האישית בלבד ואינם בהכרח משקפים את דעת חבריי להרכב.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

פתיחה

לפנינו תביעת האב לחיוב האם במזונות שלושת ילדיהם מדין צדקה.

לצדדים שלושה ילדים. שנים מהם קטינים, הנמצאים במשמורת האב לפי פסק דין בית המשפט לענייני משפחה, ובת נוספת בגירה שעד הגעתה לבגרות הייתה בחזקת אביה.

תביעת המזונות הוגשה בתחילה לבית המשפט לענייני משפחה. אולם, האם טענה כי הסמכות לדון במזונות הילדים נתונה לבית הדין, בו נידונה בעבר תביעת מזונות אותה הגישה האם. עמדת האם התקבלה על ידי בית המשפט, ונקבע כי עניין מזונות הילדים נמצא בסמכות בית הדין.

האב עתר לכך שהאם תשלם לידי מידי חודש דמי מזונות בסך 5,000 ש"ח עבור שני הקטינים. בנוסף, תשלם לידי הוצאות עבר שהיו לו עבור הבת שבגרה.

בדיון, התברר כי הילדים מקיימים זמני שהות עם האם, ומדווחים על קשר תקין איתה.

עוד התברר כי גם לטענת האב האם מוציאה על הילדים באופן ישיר סכום של כ-1,500 ש"ח מדי חודש לצורכי הילדים. סכום זה הוא למעלה מעשירית מהכנסת האם. הצדדים חלוקים ביניהם באשר לגובה הכנסת האם, אך גם לדברי האב 1,500 ש"ח לכל הפחות שנים עשר אחוזים מהכנסתה.

לטענת האב, האם חייבת לזון את ילדיה מדין צדקה. כיון שהאב הוא ההורה המשמורן, על האם לשלם לידי דמי מזונות אלו.

לאישוש דבריו, הביא מספר פסקי דין מבתי המשפט בערכאות שונות הנסמכים על פסק הדין בבע"מ 919/15, שקבע כי מגיל שש יישאו ההורים בשווה במזונות הילדים, וזאת מדין צדקה.

בנסיבות אלו, שהאב הוא ההורה המשמורן, על האם לשלם לידי דמי המזונות ולשאת בעלות גידול הילדים.

עד כאן תמצית התביעה.

נקדים ונאמר שפסק הדין בבע"מ 919/15 הוא שגוי מיסודו בכמה עניינים מהותיים.

עניין אחד – אף אם האם חייבת במזונות מדין צדקה, אין חיוב זה שוויוני. האב קודם לאם, ורק לאחר שתמוצה הגביה מהאב יהיה מקום לדון בחיוב האם. ביארנו עניין זה בשו"ת שחר אורך (ח"ב סימן כ).

השני – היקף הגביה מכח תקנת מזונות הוא רחב יותר, ומחויב בה גם מי שאינו אמיד. זאת לעומת דין צדקה, בו מחויב רק אמיד. האב חייב בתקנת המזונות מדין התלמוד עד גיל שש, ומתקנת הרבנות הראשית עד גיל חמש עשרה או שמונה עשרה, ולכן יש לגבות ממנו גם אם אינו אמיד. לעומת זאת, האם אינה חייבת מכח תקנת מזונות, ולא ניתן לגבות ממנה אם אינה אמידה.

השלישי, הנוגע לענייננו – שיעור החיוב בצדקה הוא לכל היותר מעשר, ולדינא פחות ממעשר.

בענייננו, כיון שהאם דואגת לצורכי הילדים בסכום של 1,500 ש"ח, שהם לכל הפחות שנים עשר אחוז מהכנסתה, לא ניתן להטיל עליה חיוב נוסף מדין צדקה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ההוצאות הישירות שהאם מוציאה על הילדים נחלקים להוצאות על אירוחם אצלה, היינו מזון וכדו', וכן לרכישות שונות שהיא רוכשת עבורם, כגון ביגוד וציוד אישי. האם אמרה כי זו דרכה לשמור על הקשר עם ילדיה, ואם תיאלץ להפסיק ערוץ קשר זה ייפגעו קשריה עם ילדיה.

משירד האב לסוף דעת בית הדין, הגיעו הצדדים להסכמה שהאם תוסיף לשאת בצרכי הילדים כפי שהיא נושאת בהם כיום, דהיינו תדאג לצרכיהם באופן ישיר בלא להעביר סכום כלשהו לידי האב, ובכך הסתיימה פרשה זו.

נוסיף, שלוי לא הייתה האם נותנת הסכמתה, לא היה ניתן לחייבה אף בסכום של 1,100 ש"ח, שהם כעשירית מהכנסתה, והתביעה הייתה נדחית, משום שאין ספק שהאם מוציאה על הילדים סכום בו היא יוצאת ידי חובתה מדין צדקה.

לקמן נבאר גם האם היה נכון לתקף את ההסכמה, לפיה תדאג האם לצרכי הילדים בסך יתר על מעשר כספים.

כאמור לעיל, בעניין חיוב האם במזונות מדין צדקה הארכנו בשו"ת שחר אורך (ח"ב סימן כ). כאן נשנתה פרשה זו לבאר כי אף אם תחויב האם במזונות בניה ובנותיה, כיון שחיובה נובע מדין צדקה ולא מתקנת מזונות, יהא שיעורו כפי שיעור חיובה הכללי בצדקה, דהיינו לא יותר ממעשר, ולדינא אף פחות ממעשר.

הקדמה נוספת וחשובה היא שפסק דין הניתן על ידי בית הדין ניתן לגביה בהוצאה לפועל, ומשמעותו היא ירידה לנכסיו של המסרב לקיימו. כיון שכך, אין בית הדין רשאי לפסוק פסק דין שהוא ממידת חסידות או על דרך ראויה, אלא עליו לפסוק פסק דין שלפי ההלכה המסרב לקיימו יש לירד לנכסיו על מנת לגבותו. בדין צדקה, ירידה לנכסיו החייב היא מדין כפיה על המצות ודוקא בפניו, כפי שפסק בשו"ע (יו"ד סימן רמח סעיף א).

עיי' ב"י (יו"ד סימן רנו) שכתב, ז"ל:

"כתב המרדכי בפ"ק דב"ב (סי' תפח) דבירושלמי דסוף פאה (פ"ח ה"ו) מוכח דאין מעמידין פחות משלשה גבאים ואין מעמידין שני אחים וכן היה נכון לעשות, מיהו נהגו בכל המקומות להעמיד גבאי אחד עכ"ל. ולי נראה דכיון דהשתא אין אנו ממשכנין על הצדקה לפי שורת הדין נמי מותר להעמיד גבאי אחד כמבואר בגמרא שכתבתי בסמוך."

השתא איכשר דרא ומזונות הנפסקים בבית הדין ממשכנים עליהם, ולכן על בית הדין להיזהר משנה זהירות ולא להטיל חיוב צדקה שאין כופין עליו מן הדין.

א. חיוב האם בצדקה ובמזונות מדין צדקה

האם אינה חייבת לזון את בניה ובנותיה קטני קטנים מכח תקנת מזונות הבנים והבנות.

אמנם, נחלקו ראשונים בעניין זה. מדברי הרמב"ם עולה שחיוב מזונות קטני קטנים אינו מוטל על האם, וז"ל (פכ"א מהל' אישות הי"ח):

"ואם לא רצתה האם שיהיו בניה אצלה אחר שגמלתן, אחד זכרים ואחד נקבות, הרשות בידה ונותנת אותן לאביהן או משלכת אותן לקהל אם אין להן אב והן מטפלין בהן."

הנה חידש הרמב"ם שגם אם אין לבנים ולבנות אב, אין האם מחויבת לזונם, ויכולה היא להטיל אותם על הקהל. הרמ"ך בהשגותיו חלק על דעת הרמב"ם.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

להלכה, נפסק בלא חולק כדעת הרמב"ם. כן פסקו מהר"י וייל (ליקוטי דינים סימן יא), הטור והשלחן ערוך (אבן העזר סימן פב סעיף ח), והחלקת מחוקק (ס"ק יב), והביאו דבריהם הבאר היטב (סימן עא ס"ק א) והראנ"ח בתשובה (סו"ס צה). ע"ע מקורות נוספים באוצר הפוסקים. הגר"א (סימן פב ס"ק יד) הביא ראייה לדין הרמב"ם משתי סוגיות, עיי"ש. בארנו עניין זה בשו"ת שחר אורח (ח"ב סימן כ אות א) ושם כתבנו שחכמים בתקנותיהם, הכוללות מחויבות הורית, חייבו את האב ולא את האם. ואף שאין ספק שהאב והאם שווים במחויבותם האישית, לא רצו חכמים להטיל חיובים בפועל על נשים.

האם אינה חייבת לזון את בניה מתקנת אושא

נחלקו ראשונים האם נפסק להלכה האמור בגמרא כתובות (דף מט ע"ב):

"אמר רבי אילעא אמר ריש לקיש משום רבי יהודה בר חנינא באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים."

רש"י (כתובות שם ד"ה תא שמע) כתב שליתא לתקנת אושא, וכ"כ תוס' רי"ד (ד"ה ת"ש) והר"ן (ד"ה ת"ש), וכן משמעות הראשונים שדנו בחיוב מזונות בנים ובנות שאינם קטני קטנים מדין צדקה בלבד.

אולם הרמב"ם (פי"ב מהל' אישות הי"ד) כתב:

"כשם שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים, מכאן ואילך מאכילן עד שיגדלו כתקנת חכמים."

בהגהות מיימוניות (אות ט) על דברי הרמב"ם הללו כתב: "באושא התקינו שיהא אדם זן בנים ובנות כשהן קטנים וכו' עיי"ש ופרש"י עד שיביאו שתי שערות". בספר אבני מילואים (סימן עא ס"ק ג) התקשה על דברי הגהות מיימוניות הללו, למאי הביא את תקנת אושא כיון דמסקינן בגמרא דלית הלכתא כוותיה. ונראה שדברי הגהות מיימוניות מוסבים על מה שכתב הרמב"ם: "מכאן ואילך מאכילן עד שיגדלו כתקנת חכמים", ולבאר בא שתקנה זו תקנת אושא היא.

הדברים מבוארים גם בבית יוסף (סימן עא סעיף א). בשלחן ערוך (אבן העזר סימן עא סעיף א) העתיק את לשון הרמב"ם, וכך מתפרשים דבריו שהיא תקנת חכמים תקנת אושא היא.

הגר"א (ס"ק ב) כתב שדברי השלחן ערוך צ"ע. קושיית הגר"א ברורה לדברי רש"י וסיעתו הנ"ל, שלדינא ליתא לתקנת אושא. אמנם, כאמור, הרמב"ם, הגהות מיימוניות ומר"ן השלחן ערוך נקטו לדינא שיש לפסוק כתקנת אושא מגיל שש ועד שיביאו שתי שערות.

כן ביאר בשו"ת עזרת כהן (סימן נו). ע"ע באוצר הפוסקים (סימן עא ס"ק ה) שהביאו דברי אחרונים נוספים שדרכו בדרך זו.

בשו"ת שחר אורח (שם אות ב) ביארנו עניין זה, ושם הבאנו שנחלקו בגדרה של תקנת אושא.

הפרישה (ס"ק א) כתב שתקנת אושא היתה להכלימו אם לא ירצה לזון בניו שלמעלה מגיל שש, וכ"כ בעזרת כהן שם. בשו"ת מהרשד"ם (יורה דעה סימן קסו) ביאר שתקנת אושא נתקנה מגיל שש ואילך ועד י"ג, ועניינה להכלימו בלא אמיד ולכופו בשוטים אם הוא אמיד. וכתב שם שאף שגם מגיל י"ג חייב האב בצדקה כלפי בניו, חיוב זה הוא כחיובו כלפי כל אדם, ויכול לומר להם שיפרנסו את עצמם כל שאפשר להם לעשות כן. אך מגיל שש עד י"ג תקנו חכמים באושא שכופין את אביהם מדין צדקה ואינו יכול לומר להם שיפרנסו עצמם, אף שגם לתקנת אושא אם יש לבנים נכסים פטור האב לזונם מדין צדקה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כל תקנה זו היא לאב המחויב עד גיל שש, ולכן כשם שחיוב מזונות קטני קטנים מוטל על האב בלבד, כך תקנת אושא מוטלת על האב בלבד ולא חויבה בה האם כלל.

יתר על כן, החיוב מוטל על האב אף כשהוא אינו אמיד ואילו האם אמידה. ז"ל השלחן ערוך (אבן העזר סימן עא סעיף א):

"חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש, אפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם. ומשם ואילך, זנן כתקנת חכמים עד שיגדלו. ואם לא רצה, גוערין בו ומכלימין אותו ופוצרין בו. ואם לא רצה, מכריזין עליו בצבור ואומרים: פלוני אכזרי הוא ואינו רוצה לזון בניו והרי הוא פחות מעוף טמא שהוא זן אפרוחיו. ואין כופין אותו לזונן. במה דברים אמורים, בשאינו אמוד, אבל אם היה אמוד שיש לו ממון הראוי ליתן צדקה המספקת להם, מוציאים ממנו בעל כרחו משום צדקה וזנין אותם עד שיגדלו."

עולה אם כן, שתקנת אושא נתקנה למי שאינו אמיד, ואינה כצדקה שחייב בה האמיד בלבד. בתקנה זו חייב האב בלבד אף שאינו אמיד כשם שחיוב המזונות מוטל עליו בלבד, ויש למצות את אפשרויות הגביה ממנו קודם הפניה לדיני צדקה.

ב. חיוב האם לזון את בניה ובנותיה מדין צדקה

מצות הצדקה אינה מצות עשה שהזמן גרמא וכן יש איתה שני לאוין, ולכן אשה חייבת בה.

ביארנו עניין זה בשו"ת שחר אורח (ח"ב סימן כ אות יא).

כ"כ בספר החינוך (מצוה תעט), שמצות הצדקה "נוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות", וכך עולה גם מדברי הטור והשלחן ערוך יורה דעה (סימן רמח סעיף א) שנקטו בלשונם כי "כל אדם" חייב בצדקה. ונראה שלשון זו כוללת אשה, שכל דיני צדקה נוהגין בה.

כ"כ בשו"ת מהר"ם מיניץ (סימן ז), וכן הוכיח בספר מעשה רקח על הרמב"ם (פכ"א מהל' אישות פרק הי"ח) מהגמרא קידושין (דף ח ע"ב). הבאנו מקורות נוספים לעניין זה בשו"ת שחר אורח (שם). עוד כ"כ בספר אהבת חסד (ח"א פ"ב סעיף א).

כפי שיתבאר לקמן, לדעת רוב הפוסקים חייבת אשה לזון את בניה מדין צדקה ולהקדימם לשאר קרובים.

על אף חיובה הפשוט של האם, שיעור חיובה יהיה כשיעור בו היא מחויבת מדין צדקה, ולכל הדעות לא ניתן לחייבה יתר על מעשר כספים, ולדינא אף פחות ממעשר כספים.

לכן, אין די לומר שהאם חייבת לזון בניה ובנותיה מדין צדקה, אלא יש צורך להגדיר את שיעור חיובה, דהיינו רק אשה אמידה תחויב בצדקה, ואף אם תהיה אמידה לא ניתן לחייבה יתר על שיעור חיוב כל אדם בצדקה.

טעם הדבר הוא משום ששיעור הממון בו מחויב אדם מדין צדקה הוא פחות משיעור חיוב האב במזונות בניו ובנותיו קטני קטנים.

בצדקה חייב אדם אמיד בלבד, כמבואר בסוגיה כתובות שם, ואילו במזונות הבנים חייב גם אב שאינו אמיד לזון בניו ובנותיו קטני קטנים.

היקף הגביה מהאב לא מבואר להדיא בתלמוד. בתוס' יו"ט על המשנה כתובות (פ"ד מ"ו) כתב, וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"כמו בחיוב האשה דאפילו אי לית ליה אלא מזוני דחד יומא חייב למיזנה מנייהו או למיכל בהדה במאי דאכל כמ"ש בטור סימן ע' אבל ודאי אינו חייב להשכיר עצמו בפועל לפרנסם. אפילו לסברת ר' אליה שכתב שם בטור דבאשה חייב דהתם היינו טעמא דמספר כתובה נלמד אנא אפלא וכו'."

התוי"ט השווה חיוב האב במזונות קטני קטנים לכל בעל חוב, אלא שכתב שאין מסדרין לו. בחו"מ (סימן צו סעיף כג) כתב הרמ"א שמוותרין לבעל חוב מזון שלוש יום כבינוני שבעיר, אע"פ שהוא עני. כתב על כך הגר"א בביאורו (ס"ק עא): "כבינוני שבעיר. כמו במשרה אשתו שלא יפחות כל שהוא שיעור בינוני כמ"ש שם בגמ' ושם בד"א בעני כו'". הרי לנו שיש להותיר לבעל חוב, ובכלל זאת לאב בחוב מזונות ילדיו, שיעור מזונות של אדם בינוני.

ביארנו גם עניין זה באריכות בפסק דין אחר (תיק 1231083/7).

אולם, כל זאת בחיוב מכח תקנת מזונות בניו קטני קטנים, שהוא חיוב ממוני כחיובו של בעל חוב ולכן שיעורו גדול מאוד, מה שאין כן בחיוב צדקה יהא שיעורו ככל דיני צדקה.

האם אינה חייבת גם מכח תקנת אושא. נחלקו אחרונים אם מכח תקנת אושא יש לחייב יתר על שיעור צדקה. לדעת מהר"ח אלגאזי, מתקנת אושא מחויב האב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיגדלו יתר על שיעורו מדין צדקה. בפסק הדין הנ"ל כתבנו כי לדינא, נראה שלא נקטו שאר פוסקים כדעת מהר"ח אלגאזי, לא מן הדין ולא מן המנהג. לדידן, אין בזה נפקא מינה כי אין האם מחויבת לזון את בניה מתקנת אושא.

נמצאנו למדים שחיוב האם לזון את בניה נובע ממצות הצדקה ולא מתקנת מזונות הבנים, ושיעורו יהיה ככל שיעור צדקה.

לדינא, קיי"ל שאין חיוב להפריש מעשר לצדקה. הדברים עתיקים וידועים, והאריכות בזה אך למותר. נציין כאן לשו"ת יחזה דעת (ח"א סימן פז וח"ג סימן עו) שהביא מקורות רבים דאזלי בשיטת הב"ח דס"ל שאינו אלא מנהג, ולדרך אמונה (הלכות מתנות עניים פ"ז ציון ההלכה ס"ק נג) בשם פת"ש (יו"ד סי' שלא ס"ק יב) שכתב שהאחרונים הכריעו שמעשר כספים אינו חיוב אלא מנהג ישראל.

עולה שחיוב הצדקה מן הדין הוא פחות ממעשר, ולכל היותר מעשר.

עוד יש לציין כאן דברי הרחיד"א בברכי יוסף (יו"ד סימן רמט אות ג), שהוא מהסוכרים שמעשר כספים הוא חיוב מן הדין, וביאר את הטעם שמנהג העולם שלא להפריש מעשר כספים משום שמפרנסים את בניהם, וז"ל:

"דטעם הדבר משום שאמרו ז"ל (כתובות נ א) הזן בניו ובנותיו צדקה, וכיוצא. וא"כ הרוב, חצי הוצאת האדם ויותר עם בניו וגידולן ולימודן וטיפולן ועם עניים קרוביו, לכן לא דקדקו בזה הראשונים. והוא הדבר שאמרו רמז לפרגמוטין, משום דלשאר אינשי פועלים ואומנים ששכר מלאכתן כולי האי יספיק לבני ביתם, לא נאמרו השעורין הללו, דודאי עם בניו וקרוביו וכיוצא מוציא יותר ויותר ממעשר."

עולה אם כן, שאף אם נאמר שמעשר כספים הוא חיוב, לא ניתן לכפות עליו כאשר מוציאו לצורך בניו ובנותיו. נמצא שאם באנו לחייב את האם מדין צדקה, יש לאמוד את שיעור חיובה בצדקה, שלדינא יהיה פחות ממעשר, ורק אז יהיה ניתן לחייבה עד שיעור חיובה. על דרך משל נאמר, שאף אם משכורתה החודשית של האם תהיה 20,000 ש"ח, לא יהיה ניתן לגבות ממנה יתר על 2,000 ש"ח, בין אם יש לה ילד אחד או ילדים רבים, וכמבואר לעיל יש להעמיד את שיעור חיובה מדין צדקה בפחות מ-2,000 ש"ח. בנוסף, כל סכום שמוציאה היא לפרנסת ילדיה ינוכה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מחיובה בצדקה. כך, שאם ילדיה נמצאים אצלה אפילו בזמני שהות מצומצמים, ובאותם זמנים היא מאכילתם ומלבשתם, יש לנכות את כל ההוצאות אותן היא מוציאה על ילדיה משיעור חיובה בצדקה.

ע"ע ש"ך (יו"ד סימן רמט ס"ק ג) שכתב, וז"ל:

"ובתשו' מהר"מ מרוטנבורג דפוס פראג סי' ע"ה כתב ולפזר מעשרותיו לבניו הגדולים שאינו חייב לטפל בהם מותר דאפי' לאביו מותר לתת אם הוא עני משום כבוד אביו וכ"ש לבניו דמותר במקום שאין בעיר תקנה לתת לכיס של צדקה עכ"ל ומשמע דמותר אפי' יש בידו יכולת לפרנס ממקום אחר דזה הוי צדקה כדלקמן סימן רנ"א ס"ג."

וכן היא מסקנת הראש"ל זצ"ל בשו"ת יחווה דעת (חלק ג סימן עו), וז"ל:

"הנוהג להפריש מעות מעשר ממשכורתו, ומכל רווחיו, רשאי לנכות מדמי המעשר, דמי פרנסת וכלכלת בניו ובנותיו הגדולים היתרים על גיל שש שנים, ואפילו הם סמוכים על שלחנו."

ידוע כי יש חולקים על הש"ך, אך לרדת לנכסיו כשבפועל מפריש מעשר כספים לצורך בניו מאן דכר שמיה.

דומה כי בפועל אפשרות הגביה מדין צדקה היא מצומצמת ביותר, ולא ניתן להסתמך על דין צדקה כמקור לחוב האם או האב במזונות בניהם ובנותיהם.

ג. חיוב יתר על מעשר בקיימו עניים לפניו

ידועים דברי האהבת חסד שדן שאם קיימו עניים לפניו לא נאמר דין 'המבזבז', וחייב מדינא לתת חומש לצדקה.

כ"כ בספר אהבת חסד (חלק ב פרק יט אות ד) בשם יש אומרים. בהגהה (שם) כתב שמקור הדברים מפירוש המשנה לרמב"ם ריש פאה. אמנם למסקנה כתב שם:

"וצע"ג בכל זה למעשה אבל דעת הרמב"ם בפי' המשנה והגר"א מבואר בהדיא להחמיר ועפ"ז כתבנו דברינו שבפנים."

עיי"ש שנתור בספק אם דעת מר"ן כרמב"ם וכגר"א. ועי' ברכי יוסף (סימן רמט ס"ק ב) שנקט שמר"ן ס"ל דלא כרמב"ם.

מ"מ מטעם זה אין להוציא יותר מחומש. וכאמור, בגוף דברי האהבת חסד לדינא נותר בצע"ג למעשה, ופשיטא שלא ניתן לרדת לנכסיו והדרינן לעיקר הדין, שגם בקיימו עניים לא יוכל בית הדין לכופף את האם יתר על שיעור חיובה בדין צדקה, שהוא פחות ממעשר. כאמור לעיל, פסק דין שניתן על ידי בית הדין יורדים לנכסיו אם לא קיימוהו, והוא ניתן לאכיפה דרך רשות האכיפה והגביה, ולכן לא יתכן להטיל חיוב מספק.

סברה נוספת מצאנו, שכשלא יפרנסום אחרים לא נאמר דין 'המבזבז' – כ"כ בשו"ת משפטי שמואל (סימן י אות ה) מסברת עצמו. דומה שגם סברה זו בפני עצמה אין בה די, ואינה עניין לנדרון דידן בה האב מפרנס בפועל את הילדים.

בארנו סברות אלו בפסק הדין הנ"ל. שם הבאנו אופן מסוים בו ניתן לחייב יותר מחומש, והוא אם ימצא אופן בו ייתן האדם יותר מחומש ממונו ולא יהא חשש שמא יעני ויצטרך לבריות,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יתחייב לבזבז גם יותר מחומש. מציאות זו היא בבעל הכנסה גדולה, שבאופן שוטף נותר לו סכום נכבד שאינו זקוק לו, או במי שזכה בזכייה גדולה ואינו נוגע לענייניו.

ברעב וערום

כתב בספר נחלת יעקב על התורה לבעל הנתיבות בפרשת ראה:

"ולזה נראה לחדש ולומר דהא דמצינו מצות צדקה מעשר וחומש, היינו במצות צדקה דמי שאין לו מאתים זוז נוטל מן הצדקה, אבל אם היה רואה ערום ורעב - אין שיעור לזה, ורק כי תראה ערום וכסיתו ואם רעב האכילהו לחם ועל זה קאי לאו ד'לא תאמץ' דהוי כנוטל נפשות."

חידושו של הנחלת יעקב אינו נוגע לדין צדקה, וגם אינו נוגע לנדון דידן בו האב מפרנס את ילדיו, אף אם בקושי רב.

בעניים דחוקים

כתב הרב אור החיים הקדוש בספרו ראשון לציון (יו"ד סימן רמז סעיף א):

"והב' שאחר שעושר נכסיו ונתן המעשר אם יש עניים מדוחקים ביותר צותה התורה פתח תפתח נתן נתן תתן אפילו מאה פעמים וזה שיעור אחד ממדת רחמים שצריך שתהיה באדם שאמדה התורה ונתן לך רחמים שירחם על העני מממונו הגם שכבר הפריש ממנו מעשרו וזהו מה שפי' מרן ס"ג כל המרחם וכו' ויש בזה מ"ע אלא דיש להסתפק כיון שנתן שיעור המעשר ורואה העניים דחוקים ביותר ומעלים עין אם עובר בלאו דהא מיהא מאמץ לבו אי נמי כיון שנתן שיעור אין בו משום לא תאמץ ולענ"ד כי עכ"פ עובר על לאו דלא ירע כו' הכתובה אחר נתן לתן לו דמשמע יותר מהשיעור אפי' ק' פעמים."

לא התברר להדיא האם כוונת הראשון לציון היא שכופין על דין זה, ומכל מקום אין הוא נוגע לענייניו, כי החיוב מוטל בראש ובראשונה על האב שבפועל זן את ילדיו.

ד. הצעת בית הדין

בית הדין הציע שהאם תוסיף להתנהל כפי מה שהיא מתנהלת כיום. הצעה זו קבלה תוקף של פסק דין, כאשר נאמר בפסק הדין שהאם תיתן סכום זה לידי הילדים בלבד, כך שהאב אינו צד לעניין ולא יוכל לנקוט בהליכי גביה. משמעות ההצעה היא הסכמה של האם ליתן קרוב לחומש לצדקה, ולמעשה לקיים מצוה מן המובחר של צדקה שהיא עד חומש, כמבואר בשו"ע (יו"ד סימן רמז סעיף א).

ה. סיכומם של דברים

חיוב מזונות מדין צדקה הוא מצומצם מאוד, ולא ניתן לכוף עליו אפילו בשיעור של מעשר מהכנסות האם. כל סכום שהאם מוציאה על צרכי ילדיה גם הוא בכלל צדקה. לשם ההדגמה, אשה שהכנסתה החודשית היא 20,000 ש"ח חייבת לפרוע את חובותיה גם בשיעור גבוה מאוד, אולם כיון שהצדקה אינה חוב אלא מצוה, שיעור חיובה הוא פחות ממעשר, דהיינו פחות מ-2,000 ש"ח. יש לבצע אומד מדויק ככל האפשר של יכולתה לקיים מצוה זו, ובפועל יתכן בהחלט שהסכום לא יעלה על 1,000 ש"ח, ואף פחות מזה, תלוי בהוצאותיה למדורה ומזונותיה, וכן לחובות שהיא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נושאת בהם. כל סכום אותו היא נותנת לצורכי ילדיה הרי הוא בכלל צדקה, ויש לנכותו משיעור חיובה בצדקה.

ו. סוף דבר

עם חתימה אוסיף ואומר כי בבע"מ 919/15 שונתה ההלכה הנוהגת ונקבע כי חיוב המזונות בגילאי שש עד חמש עשרה יהיה שוויוני, וזאת משום שחיוב המזונות בגיל זה הוא מדין צדקה.

כידוע, חיוב המזונות נגזר מהדין האישי, שביחס ליהודים הוא דין תורה. היה ניתן לצפות שידעה כה בסיסית, שלא ניתן לכוף אפילו על מעשר מהכנסת האדם מדין צדקה, תהיה לנגד עיניהם של שופטי בית המשפט העליון, וכתוצאה מכך יובן שדין צדקה אינו יכול להיות הבסיס לחיוב מזונות לא של האב ולא של האם. אולם, לצערנו עניין זה נשמט מעיניהם של שבעת שופטי בית המשפט העליון שדנו בדבר.

כך כתב כב' השופט ע' פוגלמן בסעיף 93 לחוות דעתו:

"החלופה הפרשנית לתקנת תש"ד הרואה בשני ההורים כחייבים במשותף במזונות הקטין מדין צדקה בהתאם ליכולתם הכלכלית היחסית – מבטלת את חיובו האפריורי של האב בתשלום המזונות ההכרחיים, ומותירה בידי בית המשפט שיקול דעת רחב לקבוע בכל מקרה לגופו – על בסיס מכלול הנתונים, ובהם גם הסדר המשמורת הפיזית שנקבע – את חלוקת המזונות שתבטיח ככל הניתן את טובת הילד בנסיבות העניין. לפיכך, גם מטעם זה סבורני כי יש לבכר פרשנות זו."

כאמור לעיל, חיוב מדין צדקה הוא מוגבל מאוד, וברוב ככל המקרים לא יוכל להוות מקור חיוב של אחד ההורים.

בסעיף 102 ואילך לחוות דעתו, הבהיר כב' השופט פוגלמן מדוע העדיף את הפרשנות ולפיה יהיה חיוב המזונות מדין צדקה בלבד.

להלן דבריו בסעיפים 102-104:

עיקרון השוויון

102. טענה מרכזית הנשמעת בהקשרנו היא כי הדין הקיים המחייב את האב לבדו בתשלום המזונות ההכרחיים של ילדיו בגילאי 6-15 הוא דין מפלה המבחין בין האיש לבין האישה מחמת מינם – לרעת הגבר. כפי שציננה ועדת שיפמן בדיוניה:

"לפי המשפט העברי, האב נושא באחריות בלעדית לתשלום עבור צרכיו ההכרחיים של הילד גם כאשר מצבה הכלכלי של האם שפיר והיא יכולה להשתתף בעלות הוצאות אלה. אכן מכוח 'דיני הצדקה' החובה לספק את צרכי הילד שעולים על צרכי הקיום הבסיסי שלו מוטלת באופן שוויוני על שני ההורים, אולם אין בכך כדי לטשטש את ההפליה הברורה של האב בנוגע לחובת הספקת הצרכים ההכרחיים" (דו"ח שיפמן, בעמ' 21).

טענה זו מחייבת ליבון שכן עיקרון השוויון הוא מהחשובים שבערכינו החוקתיים והוא המצפן לפרשנותם של דברי החקיקה כולם (ראו, בין רבים: ע"מ 343/09 הבית הפתוח בירושלים לגאווה וסובלנות נ' עיריית ירושלים, פ"ד סד(2) 1, 41 והאסמכתאות שם (2010) (להלן: עניין הבית הפתוח); ע"א 2000/97 לינדרון נ' קרנית – קרן לפיצוי נפגעי תאונות דרכים, פ"ד נה(1) 12, 30 (1999);

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בג"ץ 721/94 אל-על נתיבי אויר לישראל בע"מ נ' דנילוביץ, פ"ד מח(5) 749, 759-760 והאסמכתאות שם (1994) (להלן: עניין דנילוביץ); בג"ץ 153/87 שקדיאל נ' השר לענייני דתות, פ"ד מב(2) 221, בעמ' 247 לחוות דעתו של השופט (כתוארו אז) א' ברק (1988)).

103. כידוע, לעיקרון השוויון פנים רבות, אשר המשותף להן הוא האיסור על הבחנה בלתי עניינית בין שווים – היא ההפליה (ראו, בין רבים: בג"ץ 1703/92 ק.א.ל קוי אויר למטען בע"מ נ' ראש הממשלה, פ"ד נב(4) 193, 204 (1998); עניין דנילוביץ, בעמ' 761). חומרה יתרה נודעת להפליה המכוונת כלפי הנמנים על קבוצה הסובלת מקיפוח והדרה היסטוריים, שבבסיסה ייחוס סטריאוטיפים פוגעניים לנמנים על אותה הקבוצה. הפליה כזו עולה כדי השפלה ויש בה לפגוע בכבוד האדם (עניין הבית הפתוח, בעמ' 41-42; בג"ץ 4541/94 מילר נ' שר הביטחון, פ"ד מט(4) 94, 132 (1995) (להלן: עניין מילר)). דוגמה מובהקת להפליה "גנרית" מסוג זה, הכרוכה מניה וביה בהשפלה ובפגיעה בכבוד האדם היא הפלייתן של נשים מחמת מינן (בג"ץ 746/07 רגן נ' משרד התחבורה, פ"ד סד(2) 530, 558 (2011); בג"ץ 2671/98 שדולת הנשים בישראל נ' שר העבודה והרווחה, פ"ד נב(3) 630, 659-657 (1998) (להלן: עניין שדולת הנשים השני); עניין מילר, בעמ' 132). יסודה של הפליה זו, שלמרבית הצער היא עודנה חלק ממציינות חיינו, בהיסטוריה אנושית הרצופה בתפיסת המין הנשי כנחות ומוגבל, המיועד בעיקר למלאכות ההולדה והבית [...] חקיקתם התכופה של חוקים האוסרים הפלייתן של נשים לרעה; גיבובם – אלה על-גבי אלה – של חוקים האוסרים הפליית נשים; הידרשותה של ההלכה, שוב ושוב, לנושא הפלייתן לרעה של נשים – כל אלה מעידים על עצמם ועל הנעשה בחברה כי נשים מופלות לרעה בחיי היומיום. מלמדים הם על ניסיונם הנואש של המחוקק ושל בתי-המשפט להילחם בנהגים רעים שפשו והשתרשו בחברתנו. והמלחמה מלחמת-חורמה היא. אכן, ככל שאותם נהגים פסולים מתרבים והולכים, כך – ובה-במידה – מְשִׁיבִים החוקים האוסרים הפליית נשים רוח עזה בדוקטרינה ונוסכים הם בה עוצמה רבה. כך היה איסור הפליה מחמת מין – איסור הפלייתן של נשים – לאחד מן החזקים בעקרונות המובילים במשפט ישראל. עיקרון הוא שעקרונות אחרים יגורו מפניו, יקודו וישתחוו לו" (בג"ץ 6845/00 ניב נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד נו(6) 663, 688 (2002)).

ושם בסעיף 107-108:

107. מן האמור עולה כי ככלל, הבחנה בין נשים לבין גברים שביסודה נימוקים סטריאוטיפיים, להבדיל משוני רלוונטי, היא הפליה פסולה שאינה יכולה לסכון, וזאת גם אם בצידה "הטבה" עם ציבור הנשים שהן הקבוצה העיקרית המוגנת בגדר איסור ההפליה מחמת מין (זאת, מבלי לגרוע כמובן מתוקפם של הסדרים הנקבעים בחקיקה שעניינם "העדפה מתקנת" לנשים. ראו למשל: עניין פרוז'אנסקי, פסקה 28; עניין שדולת הנשים הראשון, בעמ' 516-527). בנתון לכך, עלינו לבחון אם הדין הקיים במזונות המחייב בכל מקרה כי האב ישלם את המזונות ההכרחיים לידי האם הוא דין מפלה, או שמא ביסודו שוני רלוונטי, שהוא טעם ענייני, רלוונטי לתכלית העניין הנדון, המצדיק את ההבחנה הנקטת.

108. לדידי, אין מנוס מן המסקנה כי הדין הנוהג במזונות המבוסס על פרשנותה הנוכחית של תקנת תש"ד הוא דין מפלה. בחלקו הקודם של הדיון עמדתי על כך שלהשקפתי תכליתו המרכזית של כלל הקובע את חלוקת נטל המזונות בין ההורים היא להבטיח את טובת הילד על ידי הקצאה מיטבית של המשאבים ההוריים עבור צרכי הילד. כדי להגשים מטרה זו נדרש כי החבות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

במזונות תקבע על בסיס בחינה פרטנית של נסיבות המקרה, בדגש על בחינת נתונים הנוגעים ליכולתו הכלכלית של כל אחד מן ההורים; ולהיקף ההוצאה הצפוי מצדו עבור צרכי הילד, בזיקה להיקף המשמורת הפיזית המסורה לו.

ושם בסעיף 121:

”אם לסכם עד כה, בהיעדר טעם ענייני להבחין בין האב לבין האם לעניין החיוב במזונות ההכרחיים בגילאי 6-15, אין מנוס מן המסקנה שהדין הקיים הוא דין מפלה על יסוד הנחות מכלילות וסטריאוטיפיות אשר לחלוקת התפקידים המגדרית בין האיש לבין האישה לאחר הגירושין. גם אם הנחות אלו היו נכונות בשנים עברו, ואף אם במרבית המקרים הנחות אלו עודן תואמות את המציאות החברתית הקיימת, אין בכך כדי לרפא את הפגם האמור, בהינתן קיומה של קטגוריה שהיקפה לא מבוטל החורגת מהסטריאוטיפ האמור. לפיכך, דעתי היא כי גם שיקולי שוויון תומכים באימוץ פרשנותה החלופית של תקנת תש”ד שלפיה בין הגילאים 6-15 יחובו שני ההורים במזונות הקטין באופן שווה מדין צדקה, תוך שחלוקת הנטל בפועל תיקבע בהתאם ליכולותיהם הכלכליות היחסיות מכלל המקורות העומדים לרשותם, לרבות הכנסה מעבודה.”

הנה כי כן, כיון שהדין מפלה נמצא הפתרון, והוא להטיל את חיוב המזונות מדין צדקה, וכך יהיה חיוב זה שוויוני. דא עקא, כאמור לעיל, חיוב מדין צדקה הוא מוגבל מאוד, וברוב המקרים יישומו אינו מאפשר להטיל את חיוב המזונות על מי מההורים, אך ככל הנראה כיון ששוויוני הוא – דיינו! ומשסומנה המטרה, מה לנו ללמוד את התורה לאמיתתה, אם ניתן להתאימה לדעות השוררות כיום.

ניתן לפרסם לאחר השמטת פרטים מזהים.

ניתן ביום כ”א במרחשון תשפ”ג (15/11/2022).

הרב אליהו אריאל אדרי – אב”ד

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה